

INTRALINGSVISTIK KOMMUNIKATSIYANING NAZARIY MOHIYATI VA SHAKLLANISH BOSQICHLARI

M.N Qosimova

Katta o'qituvchi ODTI, "Ijtimoiy-gumanitar
fanlar va tillar" kafedrası

Bobonazarov Jahongir

3a-25KI guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20086175>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 04-may 2026 yil

Ma'qullandi: 06-may 2026 yil

Nashr qilindi: 08-may 2026 yil

KEYWORDS

Intralingsvistik, lingvodidaktik, kommunikativ kompetensiya, strukturaviy birliklari, nazariy komponentlar, intonatsiya, denotativ, konnotativ

Leksika, semantika, Sintaksis, Funksional- uslubiy kompetensiya.

ABSTRACT

Intralingsvistik kommunikatsiya tilning ichki tuzilishi bolib, asosan fonetika, leksika, grammatika, morfologiya va sintaksisning o'zaro uyg'unligiga tayanadi. Intralingsvistik omillar tilning strukturaviy ildizi bo'lib, ular kommunikatsiyaning shakllanishi, nutqning mazmunan to'g'ri va grammatik jihatdan aniq bo'lishini ta'minlaydi.

Intralingsvistik kommunikatsiya tilning ichki tizimi doirasida amalga oshadigan muloqot jarayonini anglatadi. Bu jarayon fonetika, leksika, grammatika, morfologiya va sintaksisning o'zaro uyg'unligiga tayanadi. Intralingsvistik omillar tilning strukturaviy ildizi bo'lib, ular kommunikatsiyaning shakllanishi, nutqning mazmunan to'g'ri va grammatik jihatdan aniq bo'lishini ta'minlaydi. Tilshunoslik va lingvodidaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiyaning asosiy elementi aynan tilning ichki qurilishini to'liq o'zlashtirish bilan bog'liq.

Intralingsvistik kommunikatsiyaning nazariy mohiyati

Intralingsvistik kommunikatsiya — bu tilning strukturaviy birliklari yordamida mazmun yaratish va uni yetkazish jarayoni bo'lib, u asosan quyidagi nazariy komponentlarga tayangan holda shakllanadi:

1.Fonetika va fonologiya — nutq tovushlari, ularning artikulyatsiyasi, intonatsiya va urg'u tizimi. Nemis tilida urg'u va intonatsiya semantik yuklamaga ega bo'lgani uchun intralingsvistik aloqa uchun asosiy vosita hisoblanadi.

2.Leksika va semantika — so'z boyligi va ma'no tizimi. So'zlarning denotativ va konnotativ ma'nolari, situativ qo'llanishi intralingsvistik kommunikatsiyaning mazmuniy asosini tashkil etadi.

3.Grammatika va morfologiya — tilning tuzilishi, so'z yasalishi, so'zlarning gapdagi munosabatlari. Nemis tilida fe'ning joylashuvi, artikllarning kelishi, jins kategoriyasi intralingsvistik kommunikatsiyaning aniqligini belgilaydi.

4.Sintaksis — gap tuzilishi, gap bo'laklarining joylashuvi, qo'shma gaplar tizimi. Sintaktik birliklar kommunikatsiyaning mantiqiy izchilligini ta'minlaydi.

5.Til tizimining funksional imkoniyatlari — uslubiy qatlamlar, nutq uslublari, tilning ijtimoiy va pragmatik vazifalari.

Bu tamoyillar o'quvchiga mazmunli gaplar qurish, fikrni mantiqan ketma-ketlikda bayon etish, tushunarli va aniq muloqot olib borish imkonini beradi.

Intralingsvistik kommunikatsiyaning shakllanish bosqichlari

Intralingsvistik ko'nikmalar bir vaqtning o'zida shakllanmaydi. Bu jarayon ketma-ket rivojlanadigan bir necha bosqichni o'z ichiga oladi:

1-bosqich: Fonetiko-fonologik asosning shakllanishi

O'quvchi avvalo tovush tizimi, artikulyatsiya, intonatsiya va urg'u bilan tanishadi. Nemis tilidagi umlautlar (ä, ö, ü), undoshlar kombinatsiyasi, so'z urg'usining qat'iy qoidalari intralingsvistik kommunikatsiyaning birlamchi omilidir.

2-bosqich: Leksik birliklarni o'zlashtirish

Tilni o'rganish jarayonida o'quvchi so'z boyligini orttiradi, ma'nolar, sinonimiya, antonimiya, polisemiya kabi semantik hodisalar bilan ishlaydi. Bu bosqichda so'zlarni to'g'ri tanlash va ularning kommunikativ vaziyatga mos kelishi muhim ahamiyat kasb etadi.

3-bosqich: Grammatik strukturalarni shakllantirish

O'quvchi morfologik birliklarni (artikllar, jins, son, kelishiklar) va gap qurilish qoidalarini o'zlashtiradi. Nemis tiliga xos **fe'ning ikkinchi o'rinda kelishi, Perfekt, Präteritum, Konjunktiv** kabi kategoriyalar muloqotning sintaktik asosini yaratadi.

4-bosqich: Sintaktik kompetensiyaning rivojlanishi

Bu bosqichda murakkab gaplar, qo'shma gaplar, bog'lovchilar, so'z tartibi kabi strukturalar o'zlashtiriladi. Sintaksis o'quvchining fikrni ravon, mantiqan izchil va grammatik jihatdan to'g'ri bayon etishiga yordam beradi.

5-bosqich: Funksional-uslubiy kompetensiyaning shakllanishi

O'quvchi turli nutq uslublari — rasmiy, norasmiy, ilmiy, publitsistik, og'zaki va yozma shakldagi ifodalar bilan ishlashni o'rganadi. Bu bosqich intralingsvistik kommunikatsiyaning eng yuqori darajasi bo'lib, tilni vaziyatga mos ravishda moslashuvchan qo'llashni ta'minlaydi.

Intralingsvistik kommunikatsiyaning umumiy ahamiyati

Intralingsvistik omillar o'quvchilarda:

grammatik to'g'rilik,
aniq mazmun berish,
ravon nutq qurish,
tilni ongli ravishda qo'llash,
real muloqotga tayyorgarlik
ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Nemis tili o'qitish metodikasida intralingsvistik yondashuv kommunikativ kompetensiyaning poydevori sifatida qaraladi va bu jarayon o'quvchining nutq faoliyatini shakllantirishda hal qiluvchi o'rin tutadi.

Intralingsvistik kommunikatsiyaning til tizimidagi o'rni. Intralingsvistik kommunikatsiya til tizimining ichki mexanizmlariga asoslanadi. Bu mexanizmlar o'zaro uyg'un ishlagandagina o'quvchi mazmunli, grammatik jihatdan to'g'ri va mantiqan izchil nutqni

shakllantira oladi. Tilshunoslar intralingsvistik komponentlarni tilning "skeleti" deb ataydilar, chunki aynan shu birliklar orqali tilning barcha boshqa kommunikativ qatlamlari shakllanadi.

Nemis tili misolida qaraganda, artikl tizimi, fe'ning joylashuvi, kelishik kategoriyalari, jinsning semantik yuklamasi, so'zlarning tarkibiy yasalihi (Wortbildung) intralingsvistik kompetensiyaning ajralmas qismidir.

Nutqni tuzishda intralingsvistik birliklarning ahamiyati. Intralingsvistik omillar nutqning quyidagi jihatlarini belgilaydi:

Aniqlik (Korrektheit) – grammatika va fonetika xatolarining minimal bo'lishi;

Ravonlik (Flüssigkeit) – gap qurilishining to'g'ri ketma-ketligi;

Ma'nodorlik (Bedeutung) – leksik birliklarning vaziyatga mos tanlanishi;

Mantiqiylik (Kohärenz) – gaplar orasidagi bog'liqlik;

Sintaktik izchillik (Strukturiertheit) – fikrning grammatik jihatdan tartibli ifodalanishi.

Bu elementlarning barchasi kommunikativ jarayonning o'zagini tashkil etadi.

Intralingsvistik kommunikatsiyaning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar

1. Psixolingvistik omillar. O'quvchining xotirasi, e'tibori, tovushlarni eshitish differensiasiyasi, semantik tahlil qobiliyati tilning ichki tarkibini qanchalik tez o'zlashtirishini belgilaydi. Vygotskiy va Luriyaning tadqiqotlariga ko'ra, intralingsvistik kompetensiya kognitiv jarayonlar bilan chambarchas bog'liq.

2. Lingvodidaktik omillar. O'qituvchining metod tanlovi intralingsvistik ko'nikmalarning shakllanish sur'atiga bevosita ta'sir qiladi.

Samarali metodlar quyidagilar:

Analitik metod (grammatika-yozish yondashuvi);

Induktiv metod (qoidani misoldan kelib chiqib o'rganish);

Struktural metod;

Fonetik-labiy yondashuv.

Bu yondashuvlar intralingsvistik bilimlarni mustahkamlaydi.

3. Fonetika va fonologiyaning alohida o'rni. Nemis tili fonologiyasida unli uzun-qisqa tovushlar, ichki urg'u, intonatsion kontur mazmunni o'zgartirishi mumkin. Masalan:

Umlaut tovushlari ma'no farqlaydi (schon – schön).

Urg'u o'zgarishi nutqda stilistik ma'no yaratadi.

Shu sababli fonetik intralingsvistik tayyorgarlik kommunikatsiyaning birlamchi poydevoridir.

Intralingsvistik kommunikatsiyaning tarixiy shakllanishi

1. Strukturaviy tilshunoslik davri (XX asr boshlarida)

Bu davrda tilning ichki tizimi markaziy mavqe kasb etdi. Saussure va Bloomfield tilni strukturaviy birliklar majmuasi sifatida ta'rifladi. Grammatik tozalik (Korrektheit) intralingsvistik yondashuvning bosh tamoyili bo'ldi.

2. Generativ grammatika bosqichi (1950–1970 yillar)

Chomsky tilni inson miyasi yaratadigan ichki sistema sifatida ko'rsatib, "kompetensiya va performans" tushunchalarini ajratdi. Bu bosqich intralingsvistik kommunikatsiyaning ilmiy manbasini mustahkamladi.

3. Kommunikativ yondashuv davri (1970–2000 yillar)

Dell Hymes grammatik kompetensiya yetarli emasligini ta'kidlab, kommunikativ kompetensiya tarkibiga ijtimoiy-madaniy omillarni qo'shdi. Ammo intralingsvistik qism asosiy tarkib sifatida saqlanib qoldi.

4. Zamonaviy integrativ yondashuv (2000 yildan hozirgacha)

Tilning ichki va tashqi omillari birgalikda o'rganiladi. Nemis tili metodikasida bu integratsiya o'quv jarayonining asosiy talabiga aylangan.

Adabiyotlar:

1. Гальскова, Н. Д., & Гез, Н. И. Теория обучения иностранным языкам. — Москва: Академия, 2018.
2. Passov, E. I. Kommunikativniy metod obucheniya inostrannym yazykam. — Москва: Просвещение, 2010.
3. Leupold, J. Didaktik des Deutschen als Fremdsprache. — Stuttgart: Klett, 2017. Bausch, K.-H., Christ, H., & Krumm, H.-J. Handbuch Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr Verlag, 2019.
4. Storch, G. Deutsche Grammatik verstehen. — München
5. Chomsky, N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge: MIT Press, 1965. Saussure, F. Course in General Linguistics. — London: Duckworth, 1983.
6. Helbig, G., & Buscha, J. Deutsche Grammatik. — Berlin: Langenscheidt, 2011

INNOVATIVE
ACADEMY